Civil Services (Main) Examination, 2024 **वियोज्यम् *DETACHABLE***

संस्कृतम् (प्रथमं प्रश्नपत्रम्)
(साहित्यम्)

SANSKRIT (Paper I)
(LITERATURE)

समयः : होरात्रयम् (घंटा-त्रयम्)
Time Allowed : Three Hours

पूर्णाङ्काः : 250
Maximum Marks : 250

प्रश्नपत्र-सम्पृक्ताः विशेषनिर्देशाः

कृपया प्रश्नोत्तरलेखनपूर्वं निम्नलिखितनिर्देशाः सावधानतया पठनीयाः

खंडद्वयेषु विभाजिताः **अष्ट** प्रश्नाः ।

परीक्षार्थिभिः **पञ्चैव** प्रश्नाः समाधेयाः ।

प्रश्नसंख्या **1** तथा **5** अनिवार्ये । शेषप्रश्नेषु त्रयाणां समाधानं प्रदेयम् । तत्र प्रत्येकखण्डात् एकम् अवश्यं करणीयम् ।

प्रत्येकप्रश्नस्य तस्य भागस्य च अङ्काः तत्रैव निर्दिष्टाः ।

प्रश्नसंख्या **1, 5** तथा **8** **संस्कृतभाषयैव** समाधेयाः । शेष-प्रश्नानां समाधानं यथेच्छं संस्कृतभाषया अथवा प्रवेशपत्रे स्वीकृत-भाषया करणीयम् । **संस्कृतभाषा** देवनागरी-लिप्या एव लेखनीया ।

प्रश्नोत्तरस्य शब्दसीमा यदि निर्धारिता तर्हि सा सीमा पालनीया ।

प्रश्नक्रमानुसारमेव क्रमेण प्रश्नोत्तराणि प्रदेयानि । यदि उत्तरपुस्तिकायां किमपि पृष्ठं रिक्तं (अलिखितं) स्यात् तर्हि तत्र स्पष्टरूपेण अनुलोम-विलोमरेखा (×) विधेया । अंशतः प्रदत्तं प्रश्नोत्तरमपि संपूर्णप्रश्नोत्तरवत् परिगणितं भविष्यति ।

QUESTION PAPER SPECIFIC INSTRUCTIONS

Please read each of the following instructions carefully before attempting questions :

There are **EIGHT** questions divided in **TWO SECTIONS.**

Candidate has to attempt **FIVE** questions in all.

Question Nos. **1** and **5** are compulsory and out of the remaining, **THREE** are to be attempted choosing at least **ONE** question from each Section.

The number of marks carried by a question/part is indicated against it.

Question Nos. **1, 5** and **8** must be answered in **SANSKRIT** and the remaining questions must be answered either in **SANSKRIT** or in the medium authorized in the Admission Certificate. Answer written in **SANSKRIT** must be in Devanagari script.

Word limit in questions, wherever specified, should be adhered to.

Attempts of questions shall be counted in sequential order. Unless struck off, attempt of a question shall be counted even if attempted partly. Any page or portion of the page left blank in the Question-cum-Answer Booklet must be clearly struck off.

खण्ड 'A' SECTION 'A'

1.(a) अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः संस्कृतभाषया समाधेयाः :

Answer all of the following (to be written in Sanskrit language) : 1×10=10

(i) 'झष्'-प्रत्याहारान्तर्गताः वर्णाः लेखनीयाः ।

(ii) 'सः वदति'- वाच्यपरिवर्तनं क्रियताम् ।

(iii) बाह्यप्रयत्नस्य कति भेदाः भवन्ति ? तेषां नामानि लिख्यन्ताम् ।

(iv) के उदितः कथ्यन्ते ?

(v) 'धान्यार्थः' इत्यत्र विग्रहपूर्वकं समासनाम लिखत ।

(vi) 'पूर्वस्यां शालायां भवः' इत्यत्र समासं समासनाम च दर्शयत ।

(vii) संयोगसंज्ञाविधायकं सूत्रं किम् ?

(viii) 'उपोषति' इत्यत्र सूत्रोल्लेखपूर्वकं सन्धिविच्छेदः करणीयः ।

(ix) 'गङ्गोदकम्' इत्यत्र सूत्रोल्लेखपूर्वकं सन्धिस्थितिः विवेचनीया ।

(x) 'त्वं पुस्तकं पठसि' - वाच्यपरिवर्तनं क्रियताम् ।

1.(b) अधोलिखितेषु वाक्येषु रेखाङ्कितपदेषु सूत्रोल्लेखपूर्वकं विभक्तिप्रयोगः संस्कृतभाषया निर्णेयः : 2×5=10

(i) <u>दैत्येभ्यो</u> हरिरलम् ।

(ii) <u>वृक्षम्</u> अवचिनोति फलानि ।

(iii) <u>सतां</u> गतम् ।

(iv) माणवकं <u>धर्मं</u> भाषते ।

(v) <u>सर्वस्मिन्</u>नात्मास्ति ।

1.(c) अधोलिखितानां सूत्राणामर्थोदाहरणानि संस्कृतेन 3-4 पंक्तिभिर्लेख्यानि : 2×5=10

(i) तोर्लि ।

(ii) अतो रो रप्लुतादप्लुते ।

(iii) झलां जश् झशि ।

(iv) उरण् रपरः ।

(v) यथासंख्यमनुदेशः समानाम् ।

1.(d) उपपदविभक्तेः कारकविभक्तेश्च भिन्नत्वं प्रदर्शयत । 10

Discuss the difference between उपपद विभक्ति and कारक विभक्ति ।

1.(e) 'द्वन्द्वश्च प्राणितूर्यसेनाङ्गानाम्' इत्यस्य सोदाहरणं व्याख्यानं कुरुत । 10

2. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः समाधेयाः : 20+15+15=50

2.(a) वैदिकसंस्कृतलौकिकसंस्कृतयोः साम्यं वैषम्यञ्च विविच्यताम् । 20

Explain the similarities and dissimilarities between Vedic Sanskrit and Classical Sanskrit language.

2.(b) संस्कृतकाव्यशास्त्रे ध्वनिसिद्धान्तस्य वैशिष्ट्यं प्रकाश्यताम् । 15

Throw light on the characteristics of Dhvani-siddhānta in Sanskrit poetics.

2.(c) भाषाविज्ञानक्षेत्रे आचार्यभर्तृहरेः योगदानं निरूप्यताम् । 15

Describe the contribution of Acharya Bhartrihari to the field of linguistic studies.

3. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः समाधेयाः : 15+10+15+10=50

3.(a) महाभारतस्य महत्स्वरूपं प्रकाशयत । 15

Throw light on the elaborated nature of Mahābhārata.

3.(b) महाकविकालिदासस्य सूक्तिसौन्दर्यं विशदयत । 10

Write an essay on the poetic beauty of 'Suktis' of Mahākavi Kālidāsa.

3.(c) व्यञ्जनायाः स्वरूपं सनिदर्शनं प्रतिपाद्यताम् । 15

Explain with examples the characteristics of 'Vyañjanā'.

3.(d) संस्कृतगद्यकाव्यस्य उत्पत्तिविकासयोः समीक्षा कार्या । 10

Explain the origin and development of Sanskrit Prose Literature.

4. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः समाधेयाः : 20+15+15=50

4.(a) रूपकशब्दस्य व्युत्पत्तिलक्षणनिर्देशपूर्वकं तस्य प्रभेदान् वर्णयत । 20

Derive the term 'Rupaka' and describe its definition and types.

4.(b) रामायणस्य सांस्कृतिकं पक्षं प्रसाधयत । 15

Establish the cultural aspect of Rāmāyaṇa.

4.(c) संस्कृतकाव्यशास्त्रे प्रतिपादितानि काव्यप्रयोजनानि विशदयत । 15

Elucidate 'काव्यप्रयोजनानि' as described in Sanskrit poetics.

खण्ड 'B' SECTION 'B'

5. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः संस्कृतभाषया समाधेयाः : 10×5=50

Answer all of the following (to be written in Sanskrit language) :

5.(a) प्राचीनभारते कलानां वैविध्यमधिकृत्य निबन्धो लेख्यः । 10

5.(b) उपनयनसंस्कारस्य स्वरूपं महत्त्वं च प्रतिपाद्यताम् । 10

5.(c) संन्यासाश्रमस्य स्वरूपं महत्त्वं च वर्णयत । 10

5.(d) प्राचीनभारतीयचिकित्साधारायाम् आचार्यसुश्रुतस्य योगदानं विवृणुत । 10

5.(e) प्राचीनभारतीयज्ञानधारामनुसृत्य चतुर्णां वर्णानां कर्तव्यानि विवेचनीयानि । 10

6. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः समाधेयाः : 20+15+15=50

6.(a) वेदान्तदर्शनानुसारं पञ्चकोशानां स्वरूपं वर्णयत । 20

Describe Pancha-Kosha according to Vedanta Philosophy.

6.(b) सांख्यदर्शनानुसारं 'पुरुषबहुत्वं' प्रतिपादयत । 15

Describe 'पुरुषबहुत्व' according to Sāṁkhya Philosophy.

6.(c) श्रीमद्भगवद्गीतानुसारं निष्कामकर्मयोगस्य स्वरूपं निरूपयत । 15

Explain the concept of 'निष्कामकर्मयोग' according to 'Śrīmadbhagavadgītā'.

7. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः समाधेयाः : 20+15+15=50

7.(a) न्यायदर्शनानुसारम् अनुमानप्रमाणं प्रसाधयत । 20

Elucidate Anumāna Pramāṇa according to Nyāya Philosophy.

7.(b) वैशेषिकदर्शने कति द्रव्याणि सन्ति ? तेषां नामानि विलिख्य पृथिवीतेजसोः द्रव्ययोः स्वरूपं वर्णयत ।

How many Dravyas are there in Vaiśeshika Philosophy ? Write their names and describe the nature of Prithivi and Tejas Dravya. 15

7.(c) बौद्धदर्शने प्रतिपादितं प्रतीत्यसमुत्पादं वर्णयत । 15

Throw light on प्रतीत्यसमुत्पाद according to the Buddhist Philosophy.

8. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः संस्कृतभाषया समाधेयाः : 25+25=50

Answer all of the following (to be written in Sanskrit Language) :

8. (a) अधोलिखितं सन्दर्भं सम्यगवधार्य तदधस्तात् पृष्टानां प्रश्नानामुत्तरं देवनागरीलिप्या स्वेन संस्कृतेन दीयताम् । प्रत्येकमुत्तरं 3-4 पंक्तिभिः भवेत् : 5×5=25

समग्रमपि जगत् अस्मदीयं कुटुम्बम् इत्येतां भावनां लोके या संस्कृतिः सभ्यता वा प्रासारयत् सा वैदिकी संस्कृतिरेव वर्तते । अस्याः संस्कृतेः प्रतिपादकानि सन्ति श्रुतयः स्मृतयः दर्शनानि, पुराणानि, गद्यपद्यनाटकादीनि सर्वाणि पुस्तकानि । एतेषां सर्वेषाम् एक एव स्वरो वर्तते यन् निखिलं विश्वं नीडवद् वर्तते । भारतीया महर्षयः एतस्मादेव कारणात् तादृशानाम् आदर्शानां, मूल्यानां, संस्काराणां प्रसारणमुचितं मेनिरे यादृशैः संस्कारैर्मानवस्य संकीर्णतानुदारतास्वार्थपरायणतादिदोषाः मलिना भवन्ति । मानवानां निर्माणकारि-उपादानं नानेकविद्या, न कलापारङ्गता, न ऐश्वर्यशालिता, न सुरूपता, नोच्चकुलतास्ति । मानवनिर्माणस्योपादानानि तु अन्यानि एव सन्ति । ईशावास्योपनिषद् एतादृशमेकमुपादानं मानवनिर्माणकरं ज्ञापयति यस्मिन् सत्यन्यस्यापेक्षैव न स्यात् -

यस्तु सर्वाणि भूतान्यात्मन्येवानुपश्यति ।
सर्वभूतेषु चात्मानं ततो न विजुगुप्सते ॥

मानवो येन निर्मीयते तदुपादानमुद्दिश्य पुनः ईशावास्योपनिषदाह -

'कुर्वन्नेवेह कर्माणि जिजीविषेच्छतं समाः'
'तेन त्यक्तेन भुञ्जीथा मा गृधः कस्यस्विद् धनम्' इति ।

(i) का नाम संस्कृतिः विश्वं नीडवद् मन्यते ?

(ii) अस्याः संस्कृतेः प्रतिपादकाः ग्रन्थाः के ?

(iii) महर्षिभिः कीदृशाः संस्काराः प्रतिपादिताः ?

(iv) मानवानां निर्माणकारीणि उपादानानि कानि न सन्ति ?

(v) मानवनिर्माणकारि-उपादानेषु ईशावास्योपनिषदः कः सन्देशः ?

8. (b) अधोलिखितं सन्दर्भं सम्यगवधार्य तदधस्तात् पृष्टानामुत्तरं देवनागरीलिप्या स्वेन संस्कृतेन दीयताम् । प्रत्येकमुत्तरं 3-4 पंक्तिभिर्भवेत् : 5×5=25

अस्ति वेदान्तदर्शनं सर्वदर्शनमूर्धन्यम् । शारीरकमीमांसेत्येतयापि समाख्ययेदं शास्त्रं सर्वविदितम् । सन्त्यस्योपजीव्या उपनिषद् एव । वेदस्यान्तिमसिद्धान्तस्य निरूपकत्वादुपनिषदामिवास्यापि 'वेदान्त' इत्येषा संज्ञा अन्वर्था । औपनिषदानां वचनानां मिथो विरोधेनावभासमानानां सिद्धान्तानां विरोध-परिहाराय भगवान् बादरायणो व्यासो ब्रह्मसूत्रमित्यपरसंज्ञकं दर्शनमिदं प्राणैषीत् । एतत् ब्रह्मसूत्रनामकं दर्शनमखिलवेदान्तसिद्धान्तानामाकरग्रन्थः । भिक्षूणामादरणीयत्वाद् उपादेयत्वाच्च दर्शनमिदं भिक्षुसूत्रम् इत्येतामपि संज्ञां भजते ।

ब्रह्मसूत्रस्य बहवः भाष्यकाराः सन्ति । शङ्करभास्कररामानुजमध्वनिम्बार्कश्रीकण्ठश्रीपतिवल्लभ-विज्ञानभिक्षुबलदेवाः सन्ति प्रमुखाः अस्मिन् क्रमे । वेदान्तसाहित्यं विपुलतममस्ति । रामानुजमध्व-निम्बार्कवल्लभप्रभृत्याचार्याणां तेषामनुयायिनाञ्च साहित्यं वेदान्तदर्शनस्य भाण्डागारं सुतरां वर्धयति । दर्शनान्तरस्य किञ्च अन्येषामपि विषयाणां भाण्डागारमनायासेनैव अधरीकरोति ।

(i) वेदान्तदर्शनं कीदृशं दर्शनमस्ति ? किमर्थं चास्य 'वेदान्तसंज्ञा' भवति ?

(ii) वेदान्तदर्शनस्य उपजीव्याः काः ?

(iii) दर्शनस्यास्य कानि अपराणि नामानि ?

(iv) को ब्रह्मसूत्रं प्राणैषीत् किमर्थं च ?

(v) ब्रह्मसूत्रस्य के प्रमुखा भाष्यकाराः सन्ति ?